

el curs dels rius

Tots els tòpics, de tan sentits i rebregats, tenen un cert aire de cosa falsa o, si més no, innecessària, fútil. Però quan es comprova que aquell tòpic és real, palpable, la seva realitat és molt més «frapant»: impressiona. S'ha parlat tant de la brutícia del Terri —un dels rius més contaminats de Catalunya i de la península, segurament— que és quasi ja una frase feta, però si passegem per les seves ribes, per aquelles que encara permeten un passeig, la realitat se'ns mostra quasi feridora: el riu Terri és brut, brutalment brut. I és una llàstima, perquè havia tingut uns paratges bellíssims.

El Terri neix mig d'amagatotis en reunir-se els recs que surten de l'estany de Banyoles. Els recs podien haver fluït plàcidament pel mig de la ciutat, donant-li un nou aire; però la ciutat hi va construir a sobre, va escanyar-los, va amagar-los, després d'utilitzar-los, durant segles i encara avui dia, en les indústries locals. Quan tots els recs s'han transformat ja en el riu Terri, a l'alçada de la Farga, el color de l'aigua pot variar segons el dia.

Però el Terri també amaga, a les seves vores, una història prou rica, com ho demostra que quasi tots els pobles són d'origen romà i que els seus primers documents daten, a més tardar, del segle XII. A part del recurs sedentari de llegir-se els llibres d'història, una de les maneres de sentir una mica el rastre dels segles, és seguir la ruta de les esglésies rurals que es troben a la vall, començant pel monestir de Sant Esteve i Santa Maria dels Turers —on el Terri encara no és el Terri— i acabant per la de Sant

la de Sant Andreu: hi ha vertaderes meravelles, la majoria d'elles d'origen romànic amb posteriors renovacions.

Troblem esglésies, que mantenen encara la tebior pròpia dels llocs recollits, a Mata, Borgonyà, Corts, Pujals dels Cavallers (del XI i reformat el XVIII), Pujals dels Pagesos (del XII, amb reformes del XVIII i XIX), Sords (esmentada al segle X i renovada al XVIII), Ravós de Terri, Palol de Revardit, Santa Llogaia de Terri (d'un romànic molt modificat) i Sant Andreu de Terri (del XII amb retocs del XV).

A la vora dreta de la riera Mata-mors, que arriba al Terri a l'alçada de Borgonyà, hi ha el poble de Corts, on es va trobar un forn romà interessantíssim. La portalada de l'església —d'inicis del XII, amb els dos arcs romànics i les escultures tosques i la porta de fusta, molt antiga, amb la tanca de ferro forjat en forma de serp— convida a la serenor. A dins, la nau lateral, gòtica, de pedra aspra, angulosa dona al conjunt un matís d'autenticitat que manca a moltes esglésies rurals. Al terra podem encuriosir-nos amb una sèrie de làpides dels segles XVII i XVIII, especialment en la de la

tomba d'un rector de Corts que havia estat també *comissari del Sant Ofici*.

És, potser, un dels millors exemples d'aquella sensació d'espai tebi, acollidor, de què parlàvem.

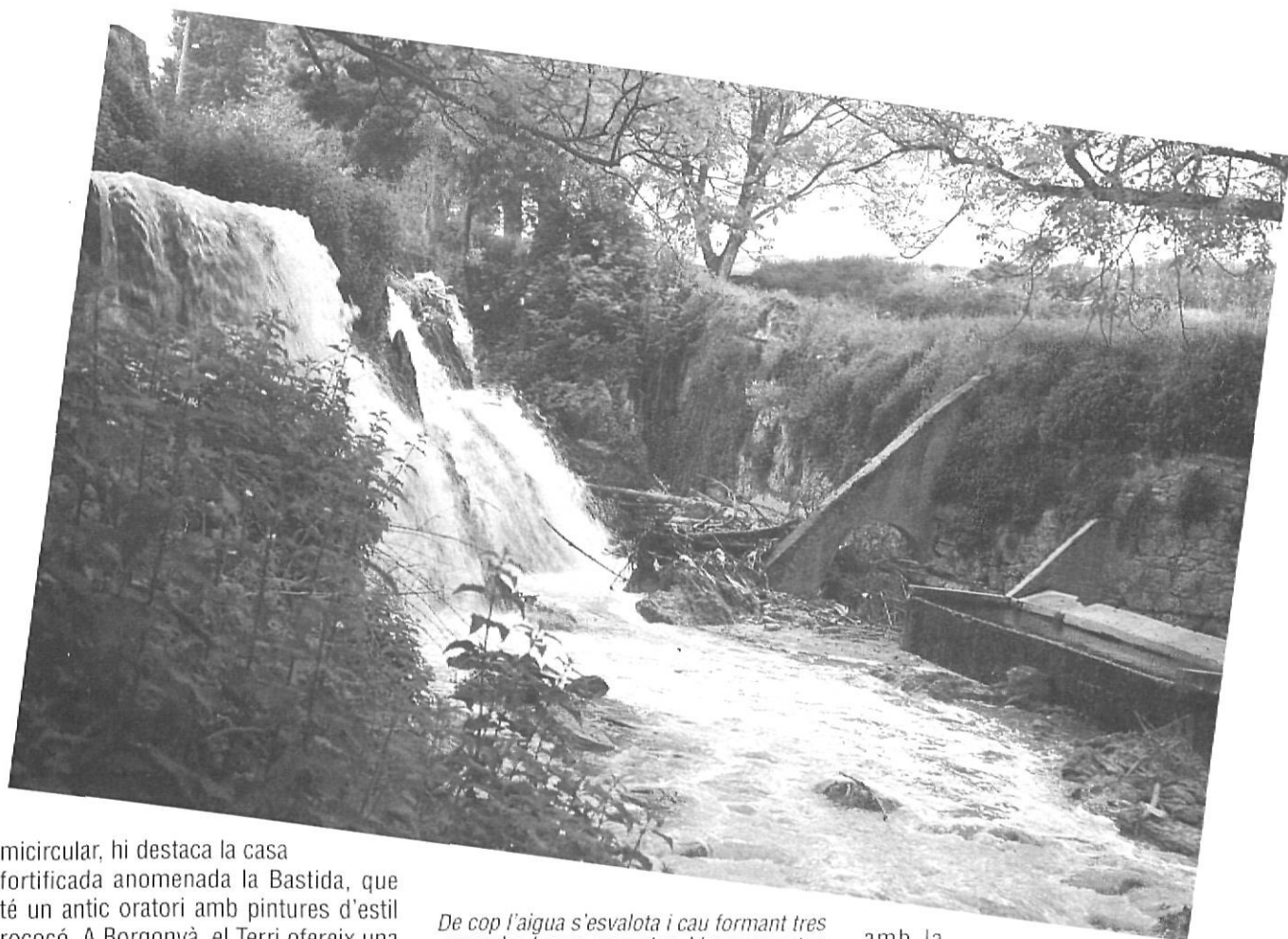
A l'esquerra del Terri, a uns quatre quilòmetres de Banyoles, hi ha Borgonyà, poble originat, també, en una explotació agrícola d'època romana.

A més del temple romànic del segle XII-XIII, que conserva un preciós absis se-

El Terri.

XAVIER XARGAY

Fotografies
ANNA FERRER

micircular, hi destaca la casa fortificada anomenada la Bastida, que té un antic oratori amb pintures d'estil rococó. A Borgonyà, el Terri ofereix una de les zones que havia estat més fascinant: la central de Borgonyà. Encara ara, malgrat les aigües contaminades, la fetor colpidora i els nius de les rates, té un encant especial: és un lloc recollit, perfectament abastable amb un cop d'ull i amb un girar lent, contingut del cap. L'aire és fresc, humitós. Els pollancres, arreglerats, mantenen un aire d'una certa supèrbia efeminada, gens feréstega, que contrasta amb el brancatge xato i gruixut de les acàcies i els plàtans. El riu està enfaixat per les bardisses. L'aigua avança a un ritme regular, estrenyent-se; de cop l'aigua s'esvalota i cau formant tres cascades breus, coquetes, blanques entre els roquissars de pedra fosca i l'herbatge que neix d'un llarg abandó. Esquitxen, en el seu salt, una rentadora de pedra polida, de cantells esberlats, que té la brillantor de les coses velles i entranyables, sensació que es confirma en veure, darrera seu, una font petitona, d'una aigua tan clara com la de la mateixa rentadora. Des d'aquí, quasi a l'alçada del riu, es veu, a l'esquerra, el pont que dona accés a la central. Un porxo amb tres arcs recents, que vistos mig de gairell emmarquen un noguer de tronc retorçat, fa creure que l'home havia mantingut un contacte assenyat

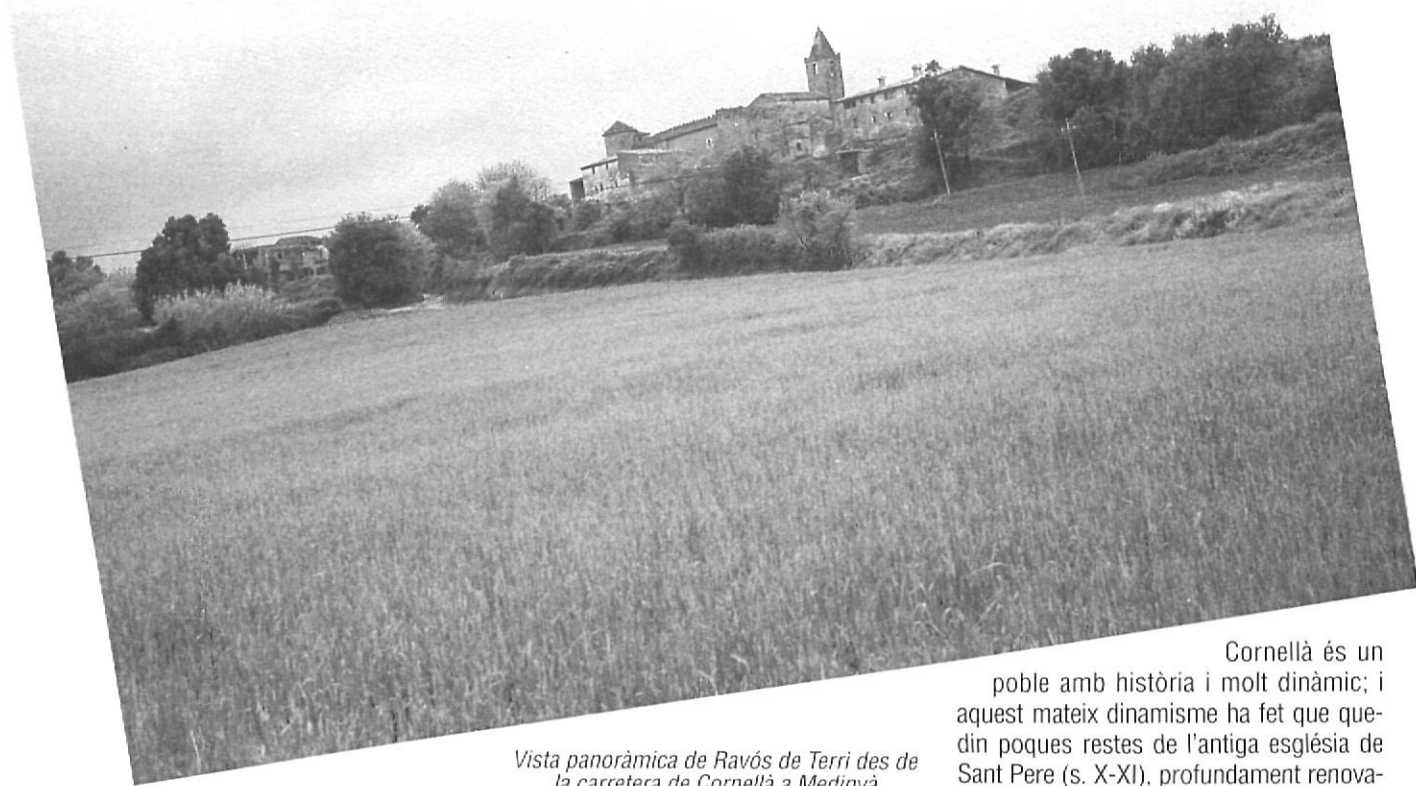
De cop l'aigua s'esvalota i cau formant tres cascades breus, coquetes, blanques entre els roquissars de pedra fosca...

El Terri, a Borgonyà, havia estat el lloc ideal per a fer fontades i per passejar-hi

amb la natura, transformant-la amb un bon gust que sembla voler desaparèixer. La paret de la central, amb restes de la funció originària de l'edifici, cau a plom sobre el riu, conferint a l'entorn un cert aire de misteri, de novel·la gòtica. Passada la central, l'aigua corre cap al molí de Cornellà.

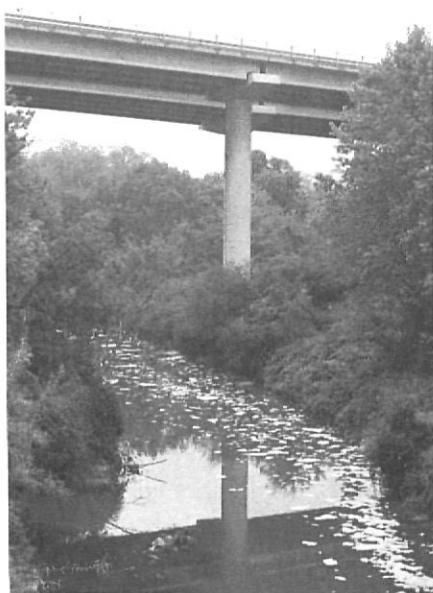
El Terri arriba a Cornellà convertit en una claveguera a cel obert. Les aigües són d'un color gris fosc, de càntir de terrissa negra mullat. Abans d'arribar a Cornellà us podeu trobar que alguna branca recull la brutícia a una vora; i travessat el pont, en la carretera cap a Pujals dels Cavallers, tampoc és estrany veure-hi com es reboten unes butllofes nascudes de la podridura, tot fent el soroll propi de l'aigua quan trenca el bull. A Cornellà, el Terri ja està pràcticament format: pel seu marge dret ha rebut, a més dels recs de Banyoles, el torrent Codinàs, el riu Matamors, el rierol Remençà, la riera d'Ermedàs o Comamell; i, per l'esquerra, el riu Garrumbert; a més de les clavegueres de Banyoles, els residus d'algunes empreses, la xisca d'alguns camps i algun que altre animal mort. Abans d'arribar a Sant Julià de Ramis, rebrà també, pel seu cantó dret, el riu Revardit, la riera Marmanya i el torrent de Riudellots.

Vista panoràmica de Ravós de Terri des de la carretera de Cornellà a Medinyà

Cornellà és el poble més gran de la vall del Terri, dedicat, com gairebé tots els pobles de la vall, a l'agricultura i a la ramaderia. Tanmateix, s'instal·len cada vegada més fàbriques a les vores de la carretera C-150 (de Girona a Olot). Això dóna al paisatge —caracteritzat fins ara per les suaus ondulacions, les formes abruptes i llunyanes dels Pirineus, els camps rics, on contrasten diverses tonalitats de verds i l'ocre— un toc de maldestresa, de desordre urbanístic més propi dels anys 60 que no pas dels actuals. Cornellà, com tota la vall, ha estat, des de sempre, lloc de pas cap al sud (Girona) i cap al nord (Banyoles i Besalú). Actualment hi ha les cruïlles per dirigir-se a Pujals o per seguir, en direcció a Medinyà, el corrent del riu Terri, que, a causa dels meandres que alenteixen el seu avenç —molt més alentit devia ser en altres èpoques, quan les preses dels molins i les centrals formaven unes platges que pràcticament s'ajuntaven—, sembla que vulgui jugar a amagar amb la carretera, des de la qual es veu la vegetació típica de la zona: canyissars, noguers, sabüquers, acàcies, pollancre, freixes, algun roure... A vegades les ridortes els emboliquen i els donen una imatge ben curiosa, quasi d'estàtua.

*El Terri des de la NH.
Les aigües ja són d'un negre espès...*

Cornellà és un poble amb història i molt dinàmic; i aquest mateix dinamisme ha fet que quedin poques restes de l'antiga església de Sant Pere (s. X-XI), profundament renovada al segle XVIII, ni del castell medieval on s'hostatjaren els comtes de Barcelona. Ser lloc de pas ha fet que Cornellà hagi estat testimoni excepcional d'alguns moments importants: guerres de remences, campament militar de tropes espanyoles i franceses, la batalla entre els generals Cirlot i Savalls (1874)... D'uns anys ençà ha recuperat la vella tradició de l'Arbre de Maig i el ball del Cornut, record dels temps medievals i del «dret de cuixa» exigit pel senyor del castell. Una excel·lent monografia sobre Cornellà pot trobar-se als *Quaderns de la Revista de Girona* (Jaume Portella, 1985).

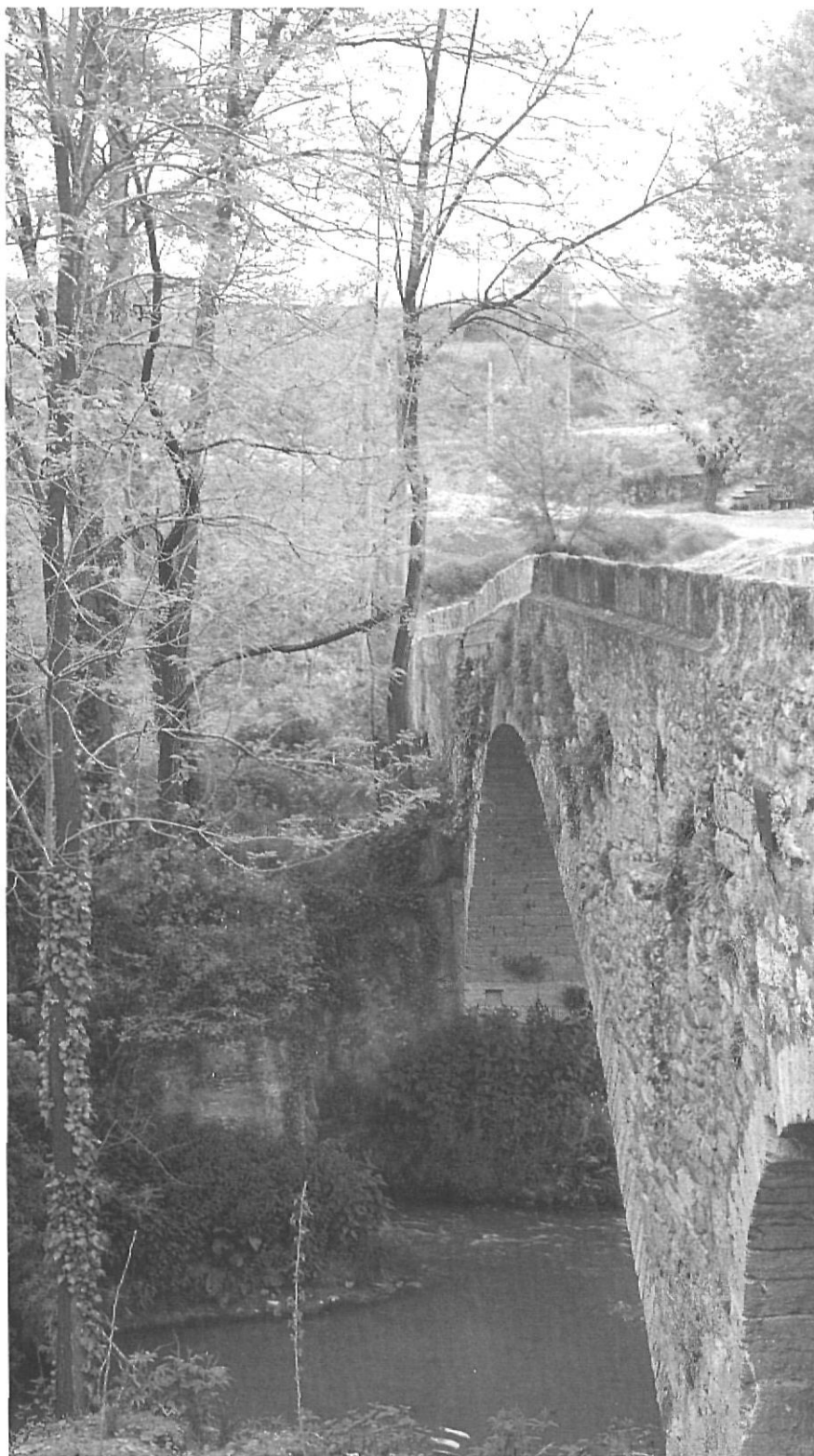
No massa lluny de Cornellà, seguint la carretera que porta a Medinyà, a mà esquerra, es troba el veïnat de Sords, al voltant de l'església. Per arribar-hi, cal travessar el riu Terri per un pont recent, construït a uns pocs metres d'un molt desfigurat pont medieval de tres arcs, custodiat per una erosionada creu de terme. L'espai havia de ser idoni per a festes, aplecs i ballades de sardanes: el pont devia donar un aire de solemnitat a l'arribada; el *Reliquier* —torre quadrada que permet accedir al cementiri i a l'església— i el campanar donarien a l'espectacle l'aire de respectabilitat que només donen els edificis eclesiàstics o bèl·lics.

El següent poble és Santa Llogaia. Aquí s'hi va trobar l'espectacular gerra romana que es pot veure al Museu Arque-

*Per arribar a Sords
cal travessar el riu Terri per un pont recent,
construït a uns pocs metres
d'un molt desfigurat pont medieval
de tres arcs*

ològic de Sant Pere de Galligants. Santa Llogaia és també el lloc escollit per la Generalitat i la Mancomunitat de l'Estany per construir-hi la planta depuradora que ha de netejar el Terri. Si funciona correctament, tal vegada, d'aquí a uns deu anys, les anguiles que fa poc van tirar a l'estany de Banyoles podran mantenir els seus ritus ancestrals de fresar al mar dels Sargassos.

Hem dit que el riu Terri es caracteritza, especialment en aquesta zona i a Sant Andreu, pels seus meandres. Un dels més espectaculars és el que voreja l'antic molí de Ravós. Després de dos meandres amples, passat Santa Llogaia, i d'un recorregut fàcil, el Terri tomba cap a l'esquerra, tirant lleugerament endarrera per cercar novament, seguint un angle tancadíssim, el seu curs natural, que torna a trobar a molt pocs metres d'on havia iniciat el meandre: forma una U minúscula, que es confon quasi amb la V. Al molí de Ravós, avui abandonat, encara es pot veure com funcionava: surt del Terri un rec artificial que aprofita el desnivell per, en línia recta, arribar al molí. Evidentment, situat a l'inici del meandre més tortuós no és estrany que en època de pluges —seria bo recordar que el Terri ha estat sempre temut per les seves riuades impetuososes— el riu es deixava de floritures i anava pel recte, arrabassant i destrossant tot allò que trobava pel camí: el 1843 va enrunar tots els molins des de Cornellà fins a Sant Andreu, a excepció del de Ravós, del qual només en va quedar la meitat. Tampoc era estrany que un aiguat s'emportés un parell de pallers i una arada de ferro massís i els deixés a uns centenars de metres més lluny: així es recorda. A la part dreta del Terri, a dalt d'un cim, es troba el poble de Ravós. L'església, abans capella del castell, és romànica, retocada en gòtic; a la volta del presbiteri es poden veure unes pintures murals del XII-XIII

*Com Sords, Sant Andreu
destaca també
pel seu pont medieval,
molt més esbelt i millor conservat.*

senzillament meravelloses: el Pantocràtor amb els quatre evangelistes, querubins i els símbols del sol i la lluna: té tota la simplicitat i la força del romànic. El castell, transformat en casa de pagès, conserva força merlets i dues torres de defensa.

Com Sords, Sant Andreu destaca també pel seu pont medieval, molt més esbelt i millor conservat, i per la seva església, esmentada ja, de l'any 1092. *Sant Andreu és el darrer poble que troba el Terri abans de desembocar al Ter al municipi de Sant Julià de Ramis.* Una última vista, assequible, l'ofereix des de la carretera nacional II. Els pilars de ciment del pont de l'autopista; l'aigua, ara sí, ja negra i espessa; les vores embardissades, amb la salvatgia pròpia d'un jardí abandonat; l'escuma de brutícia que es veu més avall, quan el riu ja ha travessat el pont; tot plegat és un monument a l'estultícia humana que oblida que, a vegades, els tòpics o les frases fetes són ben reals. Només encoratja una mica veure algunes polles d'aigua, tan negres com el riu. Però s'amaguen. I és que aquest riu té moltes coses amagades: una història rica, una vida, unes llegendes, uns interessos socio-econòmics... Només una cosa resulta evident: la brutícia, és clar.

Xavier Xargay